

М. Д. ХОДАКІВСЬКИЙ. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК КАТЕГОРІЯ ЕТНОПОЛІТОЛОГІЇ

У статті «громадянське суспільство» розглядається як категорія етнополітології, акцентується увага на визначальному впливі громадянського суспільства на формування сучасної нації.

Ключові слова: громадянське суспільство, держава, нація.

В статье «гражданское общество» рассматривается как категория этнопологии, акцентируется внимание на определяющем влиянии гражданского общества на формирование современной нации.

Ключевые слова: гражданское общество, государство, нация.

In the article «civil society» is considered as a category ethnopolitology, emphasized the decisive influence of civil society on the formation of modern nation.

Keywords: civil society, state, nation.

Понятійно-категоріальний апарат етнополітології, як і будь-якої іншої науки, з одного боку є ключем до розуміння суті проблем, які вирішуються в етнополітологічній царині, з іншого – засобом нарощування етнополітологічних знань. Етнополітологія користується термінологічним апаратом багатьох суспільних наук, зокрема політології, етнології, філософії, етнографії, соціології, психології, історії, тощо. Картунов та Маруховська запропонували розподіл понятійно-категоріального апарату етнополітології на дві великі групи: загальнонаукові та суто етнополітологічні категорії¹. За цією класифікацією «громадянське суспільство» належить до першої групи. Універсальність категорії «громадянське суспільство» підтверджується тим, що ми зустрічаємо її в філософських, соціологічних, економічних, політологічних та інших галузевих роботах. В межах загальної політології дискурс громадянського суспільства також досить поширений. Захищаються дисертації, пишуться монографії, жоден підручник з політології не обходиться без теми «Громадянське суспільство», а Гаджиев взагалі свій курс «Введення в політичну науку» розпочинає з розгляду саме громадянського суспільства².

Дослідження аспектів громадянського суспільства в етнополітології не настільки поширене, хоча, в ряді робіт як вітчизняні так і зарубіжні вчені інтуїтивно пов'язують громадянське суспільство з етнополітологічною проблематикою. Можемо назвати зокрема роботи Е.Позднякова³, Ю. Римаренка⁴, Е. Шилза⁵.

При цьому вивчення громадянського суспільства сприяє дослідженню різноманітних національно-культурних товариств та інших форм самоорганізації національних меншин, оскільки вони є його складовою частиною. Великий потенціал вбачається у використанні практики громадянського суспільства як засобу подолання етнічних конфліктів в середині держави. Але, найголовнішим, на нашу думку, є те, що розгляд громадянського суспільства в контексті етнополітологічного дискурсу за допомогою методологічного арсеналу етнополітології та в межах її предмету сприятиме розкриттю сутності як власне громадянського суспільства, так і ряду основних етнополітологічних категорій, зокрема «нації».

Дослідники вирізняють, як мінімум, два виміри громадянського суспільства – соціальний або духовно-інтелектуальний та інституційний, маючи на увазі, що громадянське суспільство, з одного боку, є безпосереднім засобом буття великої частки сучасного людства, з іншого – воно виступає як певний соціальний ідеал і перспектива розвитку⁶. Відповідно, громадянське суспільство являє собою діалектичну єдність цих двох начал. Соціальний «зріз» громадянського суспільства – це, в широкому розумінні, його історичний досвід, що визначає базові параметри можливостей політичної системи. В свою чергу загальні уявлення про світ, цінності, орієнтації норми поведінки, національно-психологічні особливості розвивають політичні традиції народу, формують механізми інтеграції і зв'язку різних структурних елементів, виробляють алгоритми соціальної інтеграції.

При цьому аксіологічна сторона ідеї громадянського суспільства зрозуміла, загальна і універсальна. Його цінність для сучасної демократичної держави не ставиться під сумнів науковою спільнотою. Питання громадянської свободи, приватної власності, незалежного суду є необхідними умовами формування громадянського суспільства.

А от інституційний вимір громадянського суспільства не настільки очевидний для розповсюдження. Постає питання, чи існують в кожному суспільстві які-небудь функціональні аналоги тим соціокультурним механізмам формування громадянського суспільства, які характерні для європейських країн. У даному контексті термін «інститут» означає елемент соціальної структури, історичну форму організації та регулювання суспільного життя. Сучасні або «нові інституціоналісти» залучають до політологічного аналізу не лише найсуттєвіші інститути – державу, уряд, парламент, партії та бюрократію, а й інститути так званого «другого порядку», а також неформальні інститути. Звернення до категорії політичних інститутів відбувається одночасно з вивченням поведінки діючих політичних акторів, яка переважно вивчається у системі координат теорії раціонального вибору⁷.

Тому, не дивлячись на поширення так званого «модерністського проекту», що характеризується індустріалізацією, раціоналізацією, зростанням поділу праці, урбанізацією тощо, різні культурні традиції, національна специфіка впливають на глибину цих процесів та їх вплив на суспільний розвиток. Міра впливу такого проекту залежить від інтерпретаційних можливостей культури, від того, які умови його розповсюдження в певній соціокультурній цілісності.

В цьому аспекті виправданим уявляється погляд на громадянське суспільство як на своєрідну культурну проблему. Концепція громадянського суспільства це витвір так званого західного, євроатлантичного світу, який відображає та виражає саме цей історичний досвід. Отже її універсальне застосування, принаймні, повинно бути обґрунтоване. Відповідно виникають сумніви у можливості застосування цієї концепції до незахідних суспільств, в якості універсального інструменту наукового пізнання, як це було проілюстровано пристосуванням до вивчення країн «третього світу» модифікацією ідеї «державо-нація». Проблема відносин суспільства і держави також всезагальна, однак виникають сумніви в адекватності концепції громадянського суспільства до таких відносин у незахідному світі. Громадянське суспільство Заходу вирізняється своїм генезисом (органічно сформувалось протягом довгого історичного періоду, методом проб і помилок) та типом (розвиток в межах антично-християнської цивілізації з її специфічними традиціями).

Таким чином, ми виходимо на дві основні проблеми універсального застосування концепції та реального формування громадянського суспільства – культурну прийнятність і громадянську консолідацію, а це вже проблематика «нації». На думку Федотова нація – не расова і навіть не етнографічна категорія. Це категорія насамперед культурна, а лише потім – політична. Він визначає націю як співпадіння держави і культури. Там де все, або майже все коло даної культури охоплене однією політичною організацією, і де всередині є місце для пануючої культури, там утворюється те, що ми називаємо нацією⁸.

Для Позднякова малопереконливим є відділення культури від політики і держави. Політика є частина культури народу, суспільства, нації. Держава це та «оболонка», в межах якої і відбувається все культурне життя суспільства. Звідси, запропонована дихотомія «держави – громадянське суспільство» як втілення нації, повною мірою вирішує проблему зв'язку нації і культури, оскільки громадянське суспільство і є власне те, що включає в себе в якості невід'ємних компонентів і спільну мову, і спільне соціально-економічне і політичне життя, і мистецтво, і літературу, і філософію, тобто все, що обіймає поняття культури⁹.

Можна вважати класичним введено професором Лондонської школи економіки Е. Смітом розрізнення нації західного і східного типу, які різняться за своїми основними ознаками. Якщо для нації східного типу є наявність спільної етнічної історії, походження від одного, часто міфічного предка, то для нації західної головне – наявність спільних і рівних громадянських прав і свобод¹⁰. Західна нація в цьому випадку уявляється нерозривною єдністю держави і громадянського суспільства, що об'єднана громадянською культурою, яка виникла органічно на ґрунті перетворення станових субкультур навколо високої національної культури, що базувалась на принципах протестантської етики, індивідуалізму, та вільної конкуренції.

Нація західного типу має своєю передумовою наявність рівних громадянських прав, а тому утворення і формування нації є політичним процесом, а сама нація – нерозривною єдністю держави і громадянського суспільства. Не етнічні фактори лежать в основі будь-якої нації (немає моноетнічних націй), а головним чином фактори політичні, де стрижневою, формуючою та закріплюючою силою виступає держава, що слідує чітко усвідомленій загальнонаціональній ідеї. Громадянське суспільство, як складова частина нації, найкращим чином відображає політичність кожної нації. Деякі автори навіть стали ототожнювати громадянське суспільство і націю, зазначаючи, що «громадянське суспільство це, власне, і є нація»¹¹.

Таким чином нація виявляє себе через двоєдиність держави та громадянського суспільства. Органічний зв'язок між державою, суспільством та його громадянином – не стільки матеріальний, як політичний, культурний та духовний¹².

Держава утворюється на етнічній основі, але в державному житті етнічні цінності втрачають безпосередньо визначальний характер, через те, що держава має справу з громадянином, а її принципи – універсалізм та загальність. В процесах розбудови держави нація (за об'єктивними причинами) стає насамперед соціально-політичною, а не культурно-національною спільнотою. Цілком розвинена нація мусить бути одночасно і культурною і політичною єдністю. Держава є зовнішньою формою нації. За умов існування поліетнічного суспільства держава також об'єктивно має бути соціальною (всенародною), тобто повинен прива-

лювати такий тип організації державного і громадського життя, що заснований на пріоритеті соціальних цінностей, насамперед прав людини на «гідне життя», який характеризується зростанням відповідальності держави за добробут, розвиток і безпеку її громадян, що здійснюється через потужну соціальну політику, яка охоплює все суспільство.

Громадянське суспільство та держава як дві головні складові нації знаходяться таким чином у стані суперечливої взаємодії та взаємовпливу. Характер цієї взаємодії залежить від природи, ступеню розвитку громадянського суспільства та його інститутів, стадії його розвитку, його здібності впливати на політичні інститути та державні структури. Нація існує там і тоді, де й коли є в наявності два її необхідні компоненти – держава та громадянське суспільство в їх нерозривній єдності.

1. *Етнополітологія* (понятійно-категоріальний апарат) // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – С. 497. **2.** *Гаджиев К.С.* Политическая наука. – 2-е изд. – М.: Международные отношения, 1992. – 400 с. **3.** *Поздняков Э.А.* Нация. Национализм. Национальные интересы. – М.: АО Издательская группа «Прогресс»-«Культура», 1994. – С. 25-29. **4.** *Основи етнодержавознавства.* Підручник / За ред. Ю.І. Римаренка. – К.: Либідь, 1997. – С. 26–28. **5.** *Шилз Е.* Нація, національність, націоналізм і громадянське суспільство // Незалежний культурологічний часопис «І», – число 21 «Громадянське суспільство». – 2001. – С. 79-101. **6.** *Громадянське суспільство: ідеологія і реальність* (Мокляк М., Барков В., Корнілов Ю, Лазоренко О. та ін). – К. Інститут філософії. – 1997. – С. 42. **7.** *Романюк А.С.* Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір: Автореф. дис. ... д-ра політ. наук / А.С. Романюк; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2008. – С. 8. **8.** *Федотов Г.П.* Судьба и грехи России. В 2-х т. – Т. 2. – Спб., 1992. – С. 245. **9.** *Поздняков Э.А.* Там само. **10.** *Смит Е.* Національна ідентичність. – Пер з англ. – К.: Основи. – 1994. – С. 61. **11.** *Феномен нації: основи життєдіяльності* / Б.В. Попов, В.О. Ігнатов, М.Т. Степико та ін. – К.: Товариство «Знання», 1998. – С. 166. **12.** *Основи етнодержавознавства.* – Там само.